

FRANCIS DVORNIK: ÎNCEPUTURILE SERVICIILOR DE INFORMAȚII, METEOR PRESS, 2021

Tiberiu TĂNASE¹, Ovidiu BOUREANU²

tanasetiberiu26@gmail.com, oboureanu2003@yahoo.com

ABSTRACT: The idea of writing a history of Intelligence Services dates back to 1948 and belongs to the gen. William J. Donovan, former director of the U.S. Office of Strategic Services (O.S.S.), during World War II. He wanted, through this work, to present the immense importance that intelligence services have for the defense of a nation. Once the idea sprouted, General Donovan began to put it into practice, identifying scientists who would be willing to carry out this project. Working to prepare studies and documents on ancient and modern political philosophy, F. Dvornik studied a vast bibliographic material, reaching the same conclusion as General Donovan, namely that many regimes and empires could survive only through the good organisation of information services. This conviction led him to compile in a single volume all the material relating to the collection and transmission of information and to publish it, in 1974, under the title “Origins of the Intelligence Service”, thus trying to deal with a neglected subject, generally by historians, but which, in his view, would help towards a better understanding of many historical events. The conclusions of the book are: i) the politico-military leaders of Antiquity (Chinese and Roman emperors, Indian, Persian, Geto-Dacian, Pontic or Carthaginian kings, Egyptian pharaohs, leaders of the Greek polis) created a genuine world of “intelligence men”; ii) this world has individualized itself as an occult, complex, and often unpredictable, enigmatic, fascinating, and contradictory world; iii) most remained anonymous, but consecrated the immortality of the great politico-military leaders of Antiquity.

¹ Cercetător, dr., membru titular al al Diviziei de Istoria Științei (DIS) a Comitetului Român de Istoria și Filosofia Științei și Tehnicii (CRIFST) al Academiei Române.

² Masterand la *Relații Internaționale și Studii de Intelligence*, Master de Cercetare al Academiei Naționale de Informații „Mihai Viteazul”, absolvent al masterului de *Managementul Informațiilor* și cursului postuniversitar *Managementul Informațiilor de Securitate*, la Universitatea Româno-Americană, expert bancar și mediator.

KEYWORDS: Origins of the Intelligence Service, the Bible (the Old Testament), Homeric Poems (The Iliad and The Odyssey), Indian or Chinese writings, Egyptian, Persian, Greek and Roman intelligence,,the security of empires, politico-military leaders of Antiquity

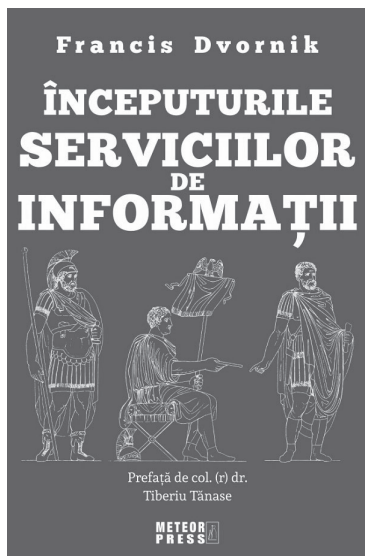

Foto: Coperta cărții: Francis Dvornik: „Începuturile serviciilor de informații” (Editura METEOR PRESS, București, 2021), 400 pagini (ISBN 978-973-728-815-8

ciilor de informații. Această convingere l-a făcut să adune într-un singur volum toate materialele care se refereau la modul cum se culegeau și transmiteau informațiile și să-l publice, în 1974, sub titlul „Originile Serviciilor de Informații”, încercând astfel să trateze un subiect neglijat, în general, de istorici, dar care, în concepția sa, ar ajuta la o înțelegere mai bună a numeroase evenimente istorice.³

Ideea scrierii unei istorii a serviciilor de informații datează din anul 1948 și aparține gen. William J. Donovan, fost director al Biroului de Servicii Strategice (O.S.S.) al S.U.A., în timpul celui de-al doilea Război Mondial. El dorea ca, prin această lucrare, să prezinte imensa importanță pe care o au serviciile de informații pentru apărarea unei națiuni. Printre cei contactați s-a aflat și Francis Dvornik, profesor de filozofie la Universitatea Harvard, care, printre alte studii, s-a preocupat și de filosofia politică în vechile state din Orientul Mijlociu, Roma Antică și Imperiul Bizantin.

Francis Dvornik a studiat un vast material bibliografic, ajungând la aceeași concluzie ca și generalul Donovan, și anume că, multe regimuri și imperii au putut să supraviețuiască numai datorită unei bune organizări a servi-

³ Francis Dvornik, *Origins of Intelligence Services*. The Ancient Near East, Persia, Greece, Rome, Byzantium, the Arab Muslim Empires, the Mongol Empire, China, Muscovy, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey 1974, <http://macedonia.kroraina.com/en/fdois/index.htm>, (Accesat la 01/08/2021)

Francis Dvornik și-a structurat lucrarea în 6 capitole, fiecare dintre ele ocupându-se de câte o zonă geografică distinctă. Astfel au aparut:

Cap. I. *Serviciile de Informații în Orientul Apropiat antic*, cuprinzând Egiptul, Mesopotamia, Persia, precum și statele grecești.⁴

Cap. II. *Serviciile de informații în Imperiul Roman*, pe care îl împarte în trei perioade: republicană⁵; perioada războaielor civile⁶ și cea imperială.⁷

Cap. III. *Serviciile de informații în Imperiul Bizantin*, unde se ocupă de serviciile secrete și de poliție; serviciile de informații din ținuturile de frontieră și din teritoriile inamice, serviciile de informații militare și diplomatice.⁸

Cap. IV. *Serviciile de Informații în Imperiul Arab musulman*, care acoperă perioada patriarhală și Imperiul Omeiazilor, Imperiul musulman al Abbazinilor, Imperiul Mameluk, precum și o privire asupra activității desfășurată de serviciile secrete arabe în Imperiul Bizantin.⁹

Cap. V. *Serviciile de informații în Imperiul Mongol*, în care prezintă serviciile de informații mongole în timpul lui Gingis Han și al succesorilor săi.¹⁰

⁴ *Introduction* – Egypt and the Hittites – Babylonia and Assyria – Persian Intelligence and Royal Post Service – Greeks, Hellenistic States, Ptolemaic Egypt, pp. 3–49.

⁵ *Republican Period*. Lack of Interest in Intelligence in Early Rome and Reasons for Roman Expansion – Intelligence Service of the Carthaginians, Rivals of the Romans – Hannibal's Mastery of Intelligence – Scipio the Younger Learns from Hannibal – T. Sempronius Gracchus and the Macedonian Relay Service – Cato the Elder Values the Importance of Rapid Information – Slowness of Republican Information System – Messengers and Their Status, pp. 49.

⁶ *Period of Civil Wars* – Roman Traders and Financial Agents in Newly Conquered Lands – Mithridates of Pontus. His Intelligence in Asia, Rome, and Spain – Cicero's Information on Intelligence in Asia – The Pirates and Insecurity of Sea Travel – Caesar's Understanding of Military, Political, Geographical, and Economic Intelligence – Caesar's Information on Gallic Intelligence Service Caesar Establishes Information Service by Relays of Horsemen – His Tragic Death, pp. 74–88.

⁷ *Imperial Period* – Rise of Octavian-Augustus and Personal Experience in Importance of Intelligence – Founding of the State Post (*cursus publicus*) – Oriental Influences on Its Organization – Organization of the State Post – The mansiones and Changing-Station – Transformation of the frumentarii from Grain Dealers to Intelligence Agents – The speculatores and the frumentarii as Intelligence Agents of the Emperors – The frumentarii as Policemen and Agents in Persecution of Christians – The frumentarii, a Roman „Gestapo”? – Their Suppression by Diocletian – Roman Intelligence from Abroad – Roman and Greek Geographical and Ethnographical Intelligence – Pliny the Elder and Tacitus – The Information Service on the limes – pp. 88–121.

⁸ Byzantine Intelligence Service, pp. 121–188.

⁹ IV: Intelligence in the Arab Muslim Empires, pp. 188–262.

¹⁰ V: Intelligence in the Mongol Empire, pp. 262–300.

Cap. VI. *Serviciile de Informații din Statul Moscovit (Rus)*, care acoperă o perioadă de circa 300 de ani, de la cucerirea Rusiei de către mongoli (sec. XIII) până la vremea țarului Ivan al IV-lea (sec. XVI).¹¹

Considerând subiectul ca fiind de un larg interes prin ineditul său, vom prezenta separat fiecare capitol, încercând să facem o introducere în tematica cărții Originilor serviciilor de informații.

Primul capitol se referă la Serviciile de Informații în Orientul Apropiat antic.

Cunoaștem că primele organizații de tip statal au apărut în Orientul Apropiat, aceasta fiind, în multe privințe, și leagănul culturii și civilizației umane. *Egiptul Antic, Mesopotamia, Asiria și Persia, precum și Imperiul Hitit* au lăsat o bogată moștenire, atât în domeniul politic, cât și în cel cultural.

În toate aceste țări s-a dezvoltat conceptul de monarhie absolută ereditară, care a fost asociat cu divinitatea, Egiptul adoptând principiul regalității divine și propovăduind chiar și un cult religios în onoarea monarhului.

A fost conceput și s-a încercat să se realizeze, pentru prima dată în istoria omenirii, un *imperiu universal* condus de un monarh absolut, care își baza prerogativele pe autoritatea divină.

Teza unui imperiu era, desigur, limitată de cunoștințele insuficiente de geografie ale acelor timpuri, dar ideea unei expansiuni politice a apărut chiar la primii mari conducători și cuceritori din văile Nilului, Eufratului și Tigrului. Expansiunea politică a scos la iveală necesitatea unei foarte rapide informări asupra situației din țările vecine, asupra reacției națiunilor supuse și asupra stării de spirit a populației împovărată de biruri și de hărțuierile războaielor.

Pentru toate acestea a fost creat ceea ce se numește astăzi serviciul de intelligence. De buna funcționare a depins, în mare măsură, securitatea imperiilor și a regimurilor politice. Astfel, s-a ajuns ca statele antice din zona Nilului și Orientului Apropiat să lase moștenire generațiilor care au urmat primele forme ale serviciilor de informații de stat.

În competiția pentru un imperiu universal, *Babilonul* a apărut mult mai târziu, atunci când asirienii au devenit stăpâni în Mesopotamia.

Babilonienii și asirienii au avut marele avantaj să învețe de la egipteni

¹¹ VI: Intelligence in the Muscovite State, pp. 300–317.

multe lucruri referitoare la administrarea statului și clădirea unui imperiu. Până la întemeierea dinastiei cunoscutului legiuitor babilonian Hammurapi, regii asirieni, întocmai ca și faraonii egipteni, pretindeau a fi de origine divină. Este dificil de afirmat dacă regii babilonieni, care și-au asumat nume de divinități, au acționat sub influență egipteană sau dacă această perioadă de *regalitate divină* a fost dezvoltarea naturală a tradițiilor locale. Dar, atunci când Egiptul a început să-și joace rolul de cuceritor, regii babilonieni au venit în contact cu conducătorii de *origine divină* ai Egiptului, acest contact constituind prima lecție valoroasă de diplomatie și de culegere de informații.

Experiența acumulată de babilonieni a fost împărtășită asirienilor, care au construit pe această bază un întreg sistem de servicii de informații rapide. De asemenea, a devenit evident pentru ei că apărarea și securitatea imperiului depind de buna informare și de eficiența mijloacelor de comunicare.

Se pare că informațiile importante care reclamau urgență, ca cele referitoare la comploturi și revolte în provinciile îndepărtate, erau transmise și cu ajutorul *semnalelor luminoase (focuri)*. Când se petrecea vreun eveniment important și informația despre el trebuia transmisă foarte urgent, se aprindeau focuri plasate la distanțe de două ore de mers. În același timp era trimis și un curier, care să dea detalii despre informația anunțată inițial prin semnalele luminoase.

Referiri edificatoare asupra modului cum funcționa serviciul de informații și a mijloacelor prin care regii obțineau informațiile cu valoare politică și militară s-au găsit, de asemenea, în documentele din mormintele acestora.

Agenții regelui au obținut informații și despre spionii inamicului, infiltrați pe teritoriul asirian. Într-o scrisoare de la mesager se raportează regelui Assurbanipal că elamiții încearcă să obțină informații de la anumite persoane, promițându-le în schimb accesul gratuit la pășuni, iar în alta agentul îl avertizează pe Assurbanipal să nu permită prezența, în anturajul său, a unor persoane considerate de acesta a fi un fel de *coloană a V-a* a elamiților.

În astfel de scrisori se găsesc și anumite indicii despre un gen de serviciu secret ce supraveghea, în mod constant, loialitatea și eficiența funcționarilor regali. Orice comportament suspect atrăgea atenția anumitor agenți, care raportau imediat la curte.

În concluzie, se poate afirma că asirienii au dezvoltat modelul serviciilor de informații egiptene, realizând o întreagă rețea de agenți de informații în țările străine și în teritoriile ocupate; au perfectat mijloacele rapide de transmitere a informațiilor spre capitală, de eficiența cărora depindeau înseși existența și securitatea imperiului. În același timp, pentru buna activitate a instituțiilor imperiului ei au dezvoltat un serviciu secret pentru supravegherea funcționarilor regali. Moștenitorii vechilor egipteni, babilonieni și asirieni au fost perșii, care și-au întemeiat puterul lor stat pe ruinele Imperiului Asirian.

Un asemenea imperiu imens putea fi administrat, în mod eficient, numai dacă guvernul central din Persia era în contact permanent cu cele mai îndepărtate provincii, pentru a fi informat prompt asupra tuturor evenimentelor produse în rândul populației și avertizat în legătură cu toate pericolele care proveneau din afara granițelor. Toate acestea reclamau existența unui serviciu de informații, ceea ce a fost evident și pentru primii trei regi persani. Cyrus, Cambises și Darius – au fost foarte buni organizatori. Reprezentanții acestora aveau acces la mari dregătorii, dar puterea executivă a rămas întotdeauna în mâinile perșilor. Darius I a încheiat organizarea imperiului, împărțindu-l în 20 de mari provincii, numite *satrapii*. Administrarea acestora era încredințată unor guvernatori sau satrapi, ajutați de un consiliu, compuși din coloniști persani. Caracterul militar al Imperiului Persan s-a reflectat în faptul că șeful curții și al administrației imperiale era comandantul suprem al *Nemuritorilor* (garda de corp regală, care numără 10.000 de soldați) și că trupele staționate în provincii datorau supunere numai regelui, nu și satrapului.

Poziția satrapilor era foarte importantă, iar această importanță, combinată cu sentimente de independență simțite de unii guvernatori, înseamna pericol de revoltă. Pentru a îndepărta acest pericol și a păstra controlul permanent asupra imperiului cu satrapii și numeroșii funcționari, fondatorii Imperiului Persan au creat un birou special destinat să supravegheze întreaga administrație. Șeful acestui birou se numea „ochiul regelui” și avea drept de control asupra tuturor satrapilor și funcționarilor regali, buna funcționare a acestui birou depinzând de existența unui serviciu de informații eficient.

Eficacitatea acestui serviciu era condiționată de rapiditatea mijloacelor de comunicații între cele mai îndepărtate provincii și capitala Imperiului Susa.

Această necesitate a fost asigurată de construirea unui întreg sistem de drumuri regale și a unui gen de poștă regală cu stații fixe de schimb pentru curierii care călătoreau de la Susa spre provincii și înapoi, ducând poruncile regale, rapoartele satrapilor și informațiile confidentiale despre oficialități sau despre comportarea triburilor ostile și subjugate.

Remarcăm existența unor mărturii originale despre importanța dată de Cyrus informațiilor, despre cum funcționa mecanismul *ochiul regelui* și despre cum era organizată poșta imperială. Aceste mărturii au fost lăsate de Xenophon, scriitor grec din sec. V î.e.n., mare admirator al lui Cyrus, fondatorul Imperiului Persan și al eficacității sistemului monarhic.

Faptul că era la curent cu tot ce se petrecea în imperiu a făcut să se spună că ar fi avut mai mulți ochi și mai multe urechi. Xenophon explică acest fapt astfel: *Am descoperit că el își recruta așa-numiții «ochi ai regelui» și «urechile regelui» prin oferirea de cadouri și onoruri; recompensarea acelor care îi raportau orice era interesant de aflat i-a făcut pe mulți să-și facă o meserie din folosirea ochilor și urechilor în scopul de a spiona orice le-ar fi adus un oarecare beneficiu. Rezultatul a fost că regelui i s-au atribuit «mai mulți ochi și mai multe urechi». Regele asculta pe oricine pretindea că a auzit sau a văzut ceva ce merita să i se dea atenție.»*

Lăudând generozitatea lui Cyrus, Xenophon confirmă și descrie eficacitatea *serviciului de informații secret persan*. Desigur informațiile nu erau transmise direct lui Cyrus, iar recompensa nu o înmâna, personal. Scrierile lui Xenon sugerează existența unei rețele de ofițeri de informații, care raportau ceea ce aflau sau aduceau regelui persoane care aveau informații importante de dezvăluit.

Pe lângă această rețea, trebuie să fi existat un gen de forță polițienească, ce se ocupa cu evenimentele zilnice. Atunci când descrie opresiunea regală, Xenophon arată că *polițiștii înarmați cu bice loveau pe oricine încerca să se apropie*.

Tot Xenophon prezintă *serviciul poștal inițial de Cyrus*, în felul următor: *Prin această instituție el descoperea rapid stare lucrurilor, indiferent de distanța la care se afla; el a stabilit ce distanță poate fi acoperită de un cal într-o zi și a construit în aceste puncte, stații de poștă, dotate cu cai și oameni care să-i îngrijească; la fiecare stație există o persoană oficială care să primească corespondența și să o trimită mai departe prin curieri și cai odihniți.*

Această informație este confirmată și completată și de un alt istoric grec, *Herodot*. În istoria războaielor dintre greci și perși, printre alte lucruri,

el ne face o descriere detaliată a „drumului regal” dintre Sardis, în Asia Mică și Susa, capitala Persiei.

Informațiile clare și interesante, rezultate din aceste surse grecești, atât despre serviciile de informații persane, cât și despre modul cum informațiile confidentiale ajungeau la reședința „Regelui regilor” din Susa, indică puternica impresie pe care a produs-o acest sistem asupra grecilor.

Totodată, descrierile elogioase ale lui Xenophon și Herodot conduc la concluzia că grecii nu cunoșteau o asemenea rezolvare sofisticată a serviciilor de informații.

Este evident că, pentru vechii greci, care trăiau în state – orașe mici, un asemenea serviciu de informații nu era necesar. Într-un mediu în care toate personalitățile statului erau cunoscute de oricine, spiritul democratic s-a dezvoltat pe deplin, iar ideile imperialiste nu s-ar fi putut realiza niciodată. Totuși, cel care a reușit să-i unească pe greci sub dominația sa a fost Filip, regele Macedoniei.

Sub conducerea fiului său, Alexandru cel Mare, soldații macedoneni și greci au invadat Persia și au distrus imensul Imperiu Persan. Marșul rapid și triumfător al lui Alexandru cel Mare prin Asia Mică, Siria, Egipt, Mesopotamia și Persia, până în Valea Indului, a fost posibil, în primul rând, datorită geniului său militar, dar și faptului că acesta a folosit chiar instituțiile înființate de regii persani și de predecesorii lor, asirieni. În înaintarea sa, armata a urmat traseele drumurilor construite de asirieni, hitiți și de perși. Împărțirea imperiului în satrapii s-a dovedit a fi foarte eficientă, astfel încât, noul cuceritor a făcut foarte puține modificări. Era hotărât să folosească toate inovațiile persane din domeniul serviciilor de informații pentru propriile sale scopuri, considerându-le absolut necesare pentru supraviețuirea imperiului universal întemeiat de el. Chiar dacă nu există mărturii referitoare la acest subiect se poate trage o concluzie din faptul că instituțiile persane au supraviețuit și sub succesorii lui Alexandru cel Mare.

Al doilea capitol se referă la Serviciile de informații în Imperiul Roman și cuprinde perioada: republicană, a războaielor civile și imperială.

Despre perioada republicană

Când se analizează evoluția rapidă a serviciilor de informații din imperiile Orientului Mijlociu și marea importanță pe care conducătorii

Egiptului, Babilonului, Asiei și Persiei au acordat-o informațiilor, pentru apărarea țărilor lor, este surprinzător să se constate că romanii a căror diplomatie s-a întins asupra celei mai mari părți a imperiilor antice ale Orientului Mijlociu, au manifestat, în perioada de început a istoriei lor, un interes atât de scăzut pentru serviciile de informații. Acest fapt este cu atât mai uimitor pentru aceia care cred că expansiunea romană asupra Italiei, Europei Occidentale, Adriaticii, Greciei, teritoriilor mediteraneene și Orientului Mijlociu s-a datorat de la bun început unui imperialism nemilos și setei de putere și dominație. Așa cum s-a văzut, existența serviciilor de informații a fost în Orient una dintre caracteristicile cele mai remarcabile ale puterii absolute și fundamentală pentru succesul expansiunii politice.

Deoarece, în evoluția sa timpurie, teritoriul statului roman putea să fie traversat doar într-o singură zi, înființarea unui serviciu de informații nu constituia o dificultate, dar romanii nu s-au gândit la aceasta. Mărturii despre lipsa de interes manifestată de romani față de serviciile de informații ne aduce, în scrierile sale, istoricul roman Titus Livius (59 î.e.n. – 17 î.e.n.)¹² în lucrarea *Ab urbe condita* (de la fondarea Romei).

În anul 390 î.e.n., galii, înfuriați de faptul că romanii s-au aliat cu dușmanii lor, au pornit război împotriva Romei. Înfrângerea suferită de romani s-ar fi soldat cu distrugerea totală a orașului, dacă apărătorii Capitoliului Roman nu ar fi rezistat prelungitului asediu. Dacă romanii ar fi cunoscut caracterul, intențiile și mișcările vecinilor și rivalilor lor, probabil că nu s-ar fi ajuns la această situație.

Cunoscutul accident din timpul asediului Capitoliului, când zgomotul făcut de găște i-a trezit pe romani, dându-le astfel posibilitatea să-i respingă pe galii care escaladau zidurile, *poate fi citat ca exemplu al lipsei lor de experiență în principiile de bază ale informațiilor, în etapele timpurii ale istoriei lor.*

În întreaga existență a Republicii Romane încă *nu s-a găsit urme a vreunui sistem organizat de obținere a informațiilor despre popoarele vecine sau despre planurile dușmanilor ei.* De asemenea, se vor căuta degeaba urme ale folosirii de către romani chiar și a celor mai primitive mijloace de transmitere a informațiilor, cum sunt semnalizarea prin aprinderea focurilor sau

¹² Titus Livius (59 î.Hr. – 17 d.Hr) a fost un istoric roman, autor al unei monumentale istorii a Romei, *Ab urbe condita* (De la fondarea Romei). Numele său de familie nu este cunoscut – <https://biblioteca-digitala.ro> (accesat la 03/08/2021).

fumul. În perioada republicană timpurie, ei se bizuiau în mare măsură pe informațiile referitoare la mișcările din tabăra potențialilor lor inamici, primite de la aliații lor. Din descrierile lui Livius rezultă că acest serviciu de informații voluntar a funcționat destul de bine, atâta timp cât informarea Romei era în interesul triburilor prietene, dar se întrerupea imediat ce, dintr-un motiv sau altul, acesta îi deveneau ostile. O altă sursă de informații erau coloniștii romani care s-au stabilit în centre mai importante din teritoriile ocupate.

Mai mult, nu se observă nici un progres marcant în domeniul informațiilor militare. Legiunile romane foloseau o strategie comună tuturor popoarelor și profitau de informațiile obținute de trădători și dezertori, legătura dintre Senat și consulii săi, aflați pe câmpul de bătălie, se realiza foarte greu.

Subestimarea importanței unui serviciu de informații a fost compensată de superioritatea diplomatică și militară, numai în măsura în care au avut de-a face cu triburile dezbinat din Italia. Dar, atunci când s-au confruntat cu un inamic care cunoștea avantajele unei bune informări, romanii s-au aflat în situații foarte neplăcute. De acest lucru și-au dat seama în timpul marilor bătălii împotriva Cartaginei, așa – numitele Războaie Punice.

Datorită frecvențelor relații comerciale cu Egiptul, Siria și Asia Mică, fenicienii cartaginezi – orașul Cartagina a fost întemeiat de către fenicienii originari din orașul Tir, din Siria – erau la curent cu tot ce se petrecea în țările Orientului Apropiat.

Știau despre serviciile de informații care funcționau în acele teritorii și erau destul de abili să aplice, în propriul lor avantaj, metodele folosite de monarhiile Orientului Apropiat. Cartaginezii erau navigatori îndrăzneți și au folosit, în comerțul lor cu alte țări, principiile serviciilor de informații.

În „Istoria” sa, Herodot¹³ furnizează o interesantă descriere a modului în care cartaginezii foloseau semnalele în negocierile lor comerciale purtate cu locuitorii coastei de vest a Africii.

Neglijarea de către romani a importanței informațiilor a făcut ca, de multe ori, în timpul primul Război Punic, aceștia să se afle în situații

¹³ Herodot, născut în jurul anului 484 î.Hr a fost una dintre cele mai mari personalități din cultura mondială, el inventând domeniul de studiu căruia astăzi îi spunem „Istorie”. Primul care l-a supranumit „Părintele istoriei” a fost oratorul roman Cicero care îi aprecia în mod deosebit opera intitulată simplu „Istoriei”. – <https://www.istorie-pe-scurt.ro/herodot-misteriosul-parinte-al-istoriei/> (accesat la 05/08/2021).

limită și numai circumstanțele de ultim moment au făcut ca luptele să nu se transforme într-o tragedie. Desigur, cel de-al doilea Război Punic nu ar fi fost atât de scump plătit, dacă romanii și-ar fi dat seama de necesitatea unui serviciu rapid de informații.

După Livius, primul care, în timpul celui de-al II-lea Război Punic, a folosit un sistem de relee de semnalizare militară, a fost consulul Flavius, aceasta fiind considerată prima lecție învățată de romani de la Hanibal.

Scipio Africanul, generalul roman care a jucat un rol decisiv pentru victoria romanilor în cel de-al III-lea Război Punic, război care a dus la înfrângerea decisivă a Cartaginei – a făcut cele mai mari progrese în arta informațiilor militare și politice. El a profitat atât de lecțiile dure primite de la Hanibal, cât și de cele ale prietenului său, scriitorul grec Polybius, învățăminte pe care le-a pus în practică în timpul campaniei sale victorioase împotriva cartaginezilor.

Scipio a folosit în mod inteligent sistemul de informații trimise prin relee, poștă, mesageri, semnale luminoase sau cu stegulețe în timpul zilei, care au înlocuit semnalizările cu fum. Sistemul a funcționat perfect; mulțumită acestei metode de transmitere a informațiilor militare, toate încercările spaniolilor de a străpunge liniile romane au eșuat. Ca mijloace de călătorie, trimișii și mesagerii Senatului foloseau sistemul de rechiziționare a acestora din orașele aliate sau supuse Romei. Acest sistem, însă, încetinea mesajul și reprezenta o povară pentru orașe și provincii.

Pentru transportul corespondenței oficiale care conținea informații pentru Senat și magistrații din Roma, magistrații din provincii erau obligați să folosească mesageri speciali, numiți *statores*, care erau atașați pe lângă birourile lor. În birourile magistraturii centrale funcția de *statores* era deținută de *tabellarii*. În majoritatea cazurilor, atât *statores*, cât și *tabellarii* erau sclavi. Fiind considerată munca grea, distribuirea corespondenței făcându-se mergând pe jos, ceea ce reclamă o bună condiție fizică, nimeni nu se mai bătea să ocupe această funcții, ele fiind considerate ca o pedeapsă sau degradare.

Drumurile construite de romani aveau ca primă destinație mișcarea trupelor. Mesagerii erau obligați să le folosească, dar nu exista nicio prevedere specială care să le faciliteze călătoria.

Despre perioada războaielor civile

Către sfârșitul Republicii, o nouă perioadă s-a deschis în istoria inteligenței din antichitatea romană. Astfel, în secolul I î.e.n., puterea

romană, nu numai că s-a implantat ferm în nordul Africii, Spania și Galia, dar a înaintat departe în Orient, legiunile sale mergând pe drumul marcat cu câteva secole în urmă de Alexandru cel Mare

În această perioadă, care încheia etapa *Republicii romane*, nu s-au făcut mari progrese în organizarea unui serviciu rapid de informații. Totuși, a apărut un factor nou în evoluția serviciilor de informații romane și anume, întreprinderile private ale speculatorilor și negustorilor romani, care, în mod voluntar finanțau aceste servicii.

Din păcate, transmiterea informațiilor din provinciile de dincolo de mări era îngreunată din cauza numărului mare de pirați care cutreierau mările și care, de nenumărate ori, i-au capturat pe mesagerii ce transportau corespondența către Roma. Pompei a fost cel care a pus capăt pirateriei pe toate mările și a asigurat securitatea rutelor marine. Dar, deși a redeschis mările, ceea ce a fost de o mare importanță precum transmiterea informațiilor, el nu a făcut nimic pentru organizarea serviciului roman de informații. În acest sens, rivalul său politic, Cezar, a fost mult mai prevăzător. Marile succese militare pe care le-a reputat Cezar s-au datorat atât tacticii și strategiei sale, cât și înțelegerii importanței unui bun serviciu de informații.

Înainte oricărei campanii, *Cezar făcea tot posibilul să obțină informații cât mai bune despre țara unde să-și conducă operațiunile: obiceiurile localnicilor, instituțiile politice, istoria lor și situația lor economică*. În istoria războaielor împotriva galilor, *De bello galico*, el începe prin a prezenta date despre geografia, etnogeneza acestui popor, ajungând până la descrierea situației social – politice și militare la zi din timpul războiului.¹⁴

În vederea obținerii acestor informații, Cezar a trimis în teritoriile ce urmau a fi cucerite agenți care să culegă date cât mai complete și exacte despre obiceiurile galilor, hrana lor, îmbrăcămintea, viața zilnică și din toate aceste observații a putut să evalueze puterea militară a acestora. Același lucru l-a făcut și Cezar și înainte cuceririi Britaniei. Pe lângă această metodă de observare directă, Cezar a folosit în timpul campaniei din Galia vechea metodă a obținerii de informații de la aliații săi.

Un asemenea om, desigur, aprecia rapiditatea serviciului de informații și era de așteptat ca el să-l reorganizeze. Dar renunțarea la vechile obiceiuri era dificilă. Așa că, datorită faptului că nu existau spații de poștă,

¹⁴ C. Iulius Caesar, *De bello Gallico*, T. Rice Holmes, Ed. – <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus:text:1999.02.0002> (accesat la 07/08/2021).

Cezar folosea pentru călătoriile sale căruțe închiriate de la cetățenii întreprinzători, pentru care furnizarea echipamentului de călătorie a devenit o afacere foarte rentabilă. Se poate spune că Cezar ar fi avut o viață mai lungă dacă ar fi organizat la timp întregul sistem de obținere și transmitere a informațiilor.

Despre perioada imperială

Moartea tragică a lui Cezar a constituit un avertisment din care succesorul și fiul său adoptiv Octavian-Augustus a tras multe învățăminte. După înfrângerea lui Antoniu, care dorea să fie succesorul lui Cezar, Octavian-Augustus – ca stăpân absolut a imensului imperiu roman – a început să reorganizeze instituțiile statului.

Refuzând titlul de rege, el s-a mulțumit doar cu cel de prim – cetățean al imperiului – Princeps –, dar, prin puterile cu care a fost investit de Senat, a condus Roma și imperiul ca un adevărat monarh.

În reorganizarea administrației și finanțelor romane, Octavian – Augustus s-a inspirat, în mare măsură, din modul de organizare a instituțiilor orientale. În Alexandria, după înfrângerea lui Antoniu, a avut posibilitatea să studieze personal caracteristicile serviciului de informații și ale poștei regale egiptene și a înțeles necesitatea existenței unei asemenea instituții, care să asigure securitatea și stabilitatea imperiului.

Prima măsură pe care a luat-o Octavian-Augustus a fost înființarea unor relee de mesageri pe drumurile militare romane, care preluau mesajele unui de la altul. Cu toate că acest sistem asigura o mai mare rapiditate în furnizarea informațiilor, Octavian-Augustus a nesocotit avantajul vechiului sistem oriental, în care mesagerul venea direct din provincie, aducând cu el informații suplimentare de la fața locului pentru o mai bună înțelegere a conținutului mesajului.

Foarte curând și-a dat seama de acest neajuns și a dotat stațiile de poștă cu animale și care pentru transportarea cât mai rapidă la Roma a curierului din provincie. Când a ordonat această schimbare, Octavian-Augustus a avut în vedere ca acest tip de poștă imperială să servească, în același timp, și ca un mijloc eficient de transport pentru magistrații aflați în misiuni oficiale, înlocuind astfel vechiul sistem de rechiziție a mijloacelor de transport de la municipalitățile prin care treceau.

Aceasta a constituit începutul poștei de stat, cunoscutul *cursus publicus* roman, care a dăinuit până la sfârșitul Imperiului Roman, fiind

precursorul metodelor moderne și rapide de transmitere a informațiilor, folosite astăzi în Europa și America.

O altă instituție, preluată tot din Egipt, este un gen de brigadă de pompieri, înființată la Roma. Aceste pichete de pompieri, numite *vigiles*, care erau comandate de un prefect, s-au transformat cu timpul, într-un fel de poliție imperială, deoarece, pe lângă sarcina stingerii incendiilor, ele asigurau ordinea pe străzi și raportau toate evenimentele periculoase ce se petreceau în rândul populației romane.

Împăratul Traian (98–117 e.n.), a întărit structura întregii instituții, prin înființarea funcției de *prefect de poștă* – subordonat direct împăratului sau reprezentatului său, prefectul gărzii, și a unor funcționari speciali (*mancipes*), răspunzători de buna funcționare a poștei în districtul lor.

Serviciul poștal putea fi folosit, în mod liber, doar de către mesagerii care erau purtători de informații și ordine către și de la Roma. Ei continuau să se numească „tabelarii” și, deoarece erau foarte numeroși, curând au format bresle, nu numai în Roma, ci și în stațiile de poștă mai importante din provincii.

Poșta imperială nu a fost numai un mijloc de transport al persoanelor oficiale și de transmitere a informațiilor, ci a devenit și un instrument pentru supravegherea populației și de control și influențare a opiniei publice. În perioada imperială timpurie, principalii agenți folosiți în acest scop erau „*frumentarii*”. Este curios, dar, așa cum spune numele, ei erau negustori care asigurau buna aprovizionare cu grâne și alimente a armatei și a orașelor. Datorită ocupației lor, ei puteau să îndeplinească și rolul de agenți secreți. Acești negustori sau agenți deghizați în negustori erau folosiți pentru propaganda politică și ca spioni în armată.

Din „Istoria Războaielor Civile” a lui Appian, rezultă cât de eficientă a fost această propagandă și cât de greu era să-i deosebești pe adevărații negustori de agenții politici deghizați. Despre cât de benefică era folosirea negustorilor ca spioni pentru distribuirea de pamflete politice și răspândirea de zvonuri ca mijloc de propagandă și-a dat seama nu numai Octavian-Augustus, dar și alți șefi militari și împărați. În perioada imperială timpurie, *frumentarii* îndeplineau aceeași funcție ca și *speculatores* în armată, și anume aceea de cercetași.

O evoluție similară poate fi observată la curțile împăraților. La început fiecare împărat avea proprii săi *speculatores*, atașați pe lângă unitatea de gardă, fiind folosiți ca agenți de informații și ca mesageri pentru

transportul corespondenței confidențiale și a ordinelor sale. Datoria lor era să raporteze împăratului sau prefectului gărzilor despre tot ce se făcea sau se vorbea în Roma, în care scop ei țineau o strânsă legătură cu brigada de pompieri din Roma, *vigiles*.

Deoarece sursele documentare sunt foarte sărace se poate avea doar o imagine generală asupra metodelor prin care romanii obțineau informații referitoare la evenimentele ce se petreceau în țările de la granița imperiului. Ei au continuat să se bizuie atât pe rapoartele primite de la aliații lor, cât și pe informațiile obținute de la prizonierii sau persoanele care proveneau din aceste țări. La începutul perioadei imperiale, pentru scopurile lor militare și administrative, romanii au fost interesați de obținerea de informații de geografie și etnologie.

Octavian-Augustus a cunoscut planul lui Cezar de a întocmi o hartă a drumurilor romane, pe care să se marcheze distanțele dintre locurile de staționare a armatei, plan care a fost dus la bun sfârșit de către generalul roman Agripa. Această primă hartă a fost apoi copiată și afișată în toate marile orașe ale imperiului. Copii ale hărții de format mai mic, numite *itineraria*, au fost executate pentru uzul guvernatorilor și comandanților de armate.

Cele mai valoroase informații geografice, etnologice și economice au fost obținute de negustorii romani care, prin natura ocupației lor, au ajuns până în India, Ceylon și chiar în China.

De asemenea, romanii au avut agenți și printre popoarele vecine, a căror sarcină era să-i informeze pe comandanții forturilor de graniță – *limes* – despre orice mișcare ce ar fi putut pune în pericol securitatea imperiului.

Epoca medievală – a reprezentat perioada de trecere de la „human intelligence” la „world intelligence”, iar al treilea capitolul se refera la *Serviciile de informații în Imperiul Bizantin*, unde autorul se ocupă de serviciile secrete și de poliție; *serviciile de informații din ținuturile de frontieră și din teritoriile inamice, serviciile de informații militare și diplomatice*.

Despre Serviciile de Intelligence în Imperiul Bizantin

Serviciul poștal bizantin

Considerat deseori a fi moștenitorul Imperiului Roman, Imperiul Bizantin a fost, de fapt, continuatorul acestuia, ceea ce a apărut mai evident atunci când invazia popoarelor barbare l-au deposedat de înfloritoarele sale provincii din Răsărit și Apus, forțându-l să renunțe la privilegiul de

a mai fi orașul de reședință al împăraților, în favoarea unei noi „Rome” plasată pe marginile Bosforului, numită după întemeietorul ei, Constantin cel Mare, Constantinopol.

Trebuie precizat că, începând cu Constantin cel Mare, imperiul s-a dezvoltat într-o direcție religioasă, împărații considerându-se a fi desemnați de Dumnezeu nu numai să domnească, dar, în același timp, să protejeze și să răspândească religia creștină care a ieșit victorioasă din luptele cu zeii păgâni și cu principiile ce au dominat în Roma și provinciile apusene.

Totuși, vechile instituții romane, legile, organizarea provinciilor și tradițiile militare au continuat să existe și să se dezvolte în atmosfera creștină răsăriteană a acestui mare centru, anticul oraș grec Bizanțium, ridicat acum la rang de capitală. Din acest moment, imperiul s-a numit, după numele capitalei sale, reședință a împăraților, Imperiul Bizantin.

Desigur pentru a asigura viața pașnică a cetățenilor săi și pentru a se apăra împotriva intrigilor și invaziilor dușmane din exterior, Imperiul Bizantin a avut nevoie de vechea organizare romană. Deci, se poate presupune că împărații creștini din Bizanțium au găsit de cuviință să mențină și să dezvolte și un serviciu de informații eficient.

Succesul sistemului administrativ al Imperiului Roman în perioada sa de apogeu s-a bazat pe acel *cursus publicus* sau *poșta de stat*, care printre altele, a asigurat și o mai mare eficiență serviciilor de informații, fapt ce a făcut ca aceasta să continue să funcționeze și să se dezvolte și în cadrul Imperiului Bizantin.¹⁵

Dacă în perioada Imperiului Roman dreptul de folosire a *cursus publicus* era strict limitat la mesageri și la anumite personalități autorizate, împăratul Constantin cel Mare a extins acest drept și asupra episcopilor invitați de el la diverse sinoduri eclesiastice ce aveau loc în capitala imperiului. Datorită numărului mare al acestor manifestări religioase, cât și al episcopilor participanți, permisiune de a călători pe cheltuiala statului a devenit o adevărată povară pentru bugetul imperial. Pentru a limita aceste

¹⁵ Poșta se numea „*cursus publicus*” („poșta guvernamentală”) și era subordonată nemijlocit împăratului. Transportarea corespondenței terestre se făcea cu ajutorul cailor, iar pe mare, pe corăbii. Stațiile poștale, care se numeau „*mansiones*” și „*stationes*”, erau amplasate în localități mai mari și erau amenajate ca locuri de odihnă pentru cai. <https://transilvaniareporter.ro/actualitate/9-octombrie-ziua-mondiala-a-postei/> (accesat la 07/08/2021).

cheltuieli, împăratul Teodosiu I (379–395) a emis o serie de legi, publicate, în anul 438, în „Codul lui Teodosiu”.¹⁶ În acesta se stipula că poșta poate fi folosită numai de persoanele aflate în serviciul statului și se mențineau și o serie de reguli de reorganizare a acesteia. Astfel, se stabilea numărul de animale cu care trebuiau dotate stațiile de poștă, greutatea limită de transport și cantitatea de nutrețuri solicitată de la populație.

Dar, în ciuda acestor restricții, serviciul de poștă a putut fi folosit și de persoane apropiate împăratului sau mai mulți funcționari de la curte.

Chiar Teodosiu însuși a încălcat aceste restricții, acordând autorizație de folosire a serviciului poștal unei prietene de familie, Etheria, pentru a face un pelerinaj la Mormântul Sfânt și la Sinai. Acestui fapt i se datorează prima evocare a unui pelerinaj în Palestina, cu o descriere detaliată a locurilor sfinte și a întâmplărilor prin care a trecut Etheria în lunga sa călătorie.

Cu timpul, însă, din cauza deselor incursiuni ale barbarilor în teritoriile bizantine, poșta imperială s-a dezorganizat din ce în ce mai mult. În secolul al VII-lea, drumurile *cursus publicus* s-au deteriorat: în Iliria – din cauza invaziei avarilor și slavilor, în Italia – din cauza lombarzilor, iar în Asia Mică – din cauza perșilor și arabilor. În ciuda tuturor acestor distrugerii, deși pe o scară mai redusă, serviciul de poștă a continuat să funcționeze.

Despre serviciul secret și poliție

Deși corupția poliției imperiale l-a forțat pe împăratul roman Dioclețian să desființeze această instituție, foarte curând s-a simțit nevoia înființării unui alt sistem de menținere a liniștii și ordinii în imperiu, care să transmită magistraților din provincii ordinele și decretul împăratului. O astfel de instituție care să răspundă acestor necesități a fost creată, probabil, de către Dioclețian însuși sau de Constantin.

Persoanele cărora li s-au încredințat aceste servicii au fost numite *agentes in rebus* – agenți pentru problemele puternice. Aceștia sunt menționați pentru prima dată în anul 319, într-un decret emis de împăratul Constantin, în care se arată că noii agenți sunt considerați militari și formează un corp special (*schola*), diferit de celelalte formațiuni militare. Ca

¹⁶ Codexul Teodosian (Lat. *Codex Theodosianus*) este o colecție oficială de decrete imperiale voită de împăratul roman de răsărit Teodosiu al II-lea. După o fază de gestație de nouă ani, codicele a fost publicat pe 15 februarie 438 și a intrat în vigoare pe 1 ianuarie 439. – https://ro.wikipedia.org/wiki/Codexul_Teodosian (accesat la 05/08/2021).

și garda imperială, aceștia trebuiau să locuiască la palat, pentru a fi oricând la dispoziția împăratului. Ei purtau uniformă militară, erau împărțiți în 5 grade, promovarea în grad și durata serviciului activ fiind similare cu cel din armată.

Numărul acestor agenți varia în funcție de dorințele împăratului și de necesitățile administrative. Împăratul Constantin cel Mare și Constantius au considerat necesară existența a câtorva sute de asemenea *agentes*, în timp ce împăratul Iulian i-a redus la doar 17 în urma reclamațiilor primite din provincii referitoare la comportamentul lor.

În conformitate cu „Codul lui Teodosiu”, admiterea în corpul agenților era foarte restrictiv. Candidații erau aleși în funcție de abilități, comportament moral și statutul social al familiilor lor, numirea în corpul agenților fiind făcută chiar de împărat. Pentru a-și dovedi eficiența și competența, agentului i se acorda o perioadă de cinci ani, promovarea într-un rang mai înalt în cadrul corpului fiind strict reglementată; se pensionau după 25 de ani de serviciu activ.

Primirea în *corp era controlată de șeful biroului, care răspundea de competența și eficiența agenților, acestea fiind criteriile de bază pentru promovarea în funcție sau conferirea de onoruri, deși avansarea se făcea în mod regulat, conform vechimii*. De asemenea, șeful biroului controla respectarea reglementărilor imperiale referitoare la corpul de agenți și exercita autoritatea juridică asupra acestuia.

Sarcinile agenților erau multiple, principala funcție fiind distribuirea decretelor și ordinelor imperiale magistraților din provincii. În acest scop ei foloseau drumurile poștei imperiale, șefii de stații fiind obligați să păstreze, în permanență, la dispoziția lor, cei mai buni cai. În timpul executării misiunii de curier, agentul avea dreptul să fie însoțit de un scutier, care trebuia să aibă grijă de securitatea sa. Șefii de stații erau obligați să asigure hrana curierilor imperiali. Aceștia o consumau în cursul marșului, pentru a nu pierde timpul. Mesagerii imperiali erau numiți *veredarii* sau purtători de ordine.¹⁷

Începând cu perioada Împăratului Constantin, acestor *agentes in rebus*¹⁸ li s-a încredințat și supravegherea funcționarilor poștei imperiale.

¹⁷ *SHA, Vita Maximi et Balbini*, 10.3; cf. Herodian, *Istoria Imperiului Roman după moartea lui Marcu Aureliu*, VII, 7.5; În secolul IV, *frumentarii* sunt identificați de *agentes in rebus* sau *veredari*, cf. Sancti Hieronymus, *Abdian*, 1 în <http://www.thelatinlibrary.com/Hieronymus.html> (Accesat la 07/08/2021).

¹⁸ *Ibidem*.

Sarcina lor era să verifice autorizațiile de folosire a serviciului poștal, fapt pentru care populația i-a numit *curioși*, nume adoptat, apoi, oficial.

Agenții supravegheau executarea ordinelor imperiale și buna funcționare a administrației. Dintre gradele cele mai înalte ale corpului erau aleși șefii (príncipes) birourilor (*officia*) prefectilor, cu scopul de a denunța orice suspiciune referitoare la inițierea de conspirații împotriva împăratului, de a aresta și a-i aduce în fața magistraților pe cei acuzați sau suspecti de asemenea acțiuni.

Împăratul sau șeful biroului putea să le încredințeze orice misiune. Câteodată, pentru probleme de importanță minoră, agenții erau folosiți ca soli trimiși la curțile țările străine. Având, pe lângă toate acestea, și sarcina de a spiona, în favoarea împăratului, persoanele suspectate de lipsa de loialitate corpul de agenți s-a constituit într-o adevărată poliție secretă în interiorul imperiului.

Interesul special al agențiilor îl constituiau provinciile din apropierea frontierelor imperiului; de asemenea, ei supravegheau modul de administrare a averii personale a împăraților. Datorită autorității imense la care s-a ajuns, se poate imagina marea influență pe care a exercitat-o această poliție secretă asupra administrației imperiului, membrii ei profitând deseori de poziția lor. Cu toate că decretele imperiale condamnau aceste abuzuri, populația suferea totuși sub presiunea poliției secrete. Datorită corupției la care s-a ajuns, acest corp de agenți a degenerat ca și poliția imperială din Imperiul Roman. Pe lângă *agentes*, împăratul mai avea la dispoziția sa un corp special, alcătuit din membrii gărzii palatului, numiți *scribones*, cărora li se încredințau anumite misiuni confidențiale, jucând astfel un rol important în istoria imperiului¹⁹. Oamenii care răspundeau de securitatea personală a împăratului, cât și de paza apartamentelor acestuia se numeau *cubicularii*. Istoria unuia dintre aceștia, pe nume Samonas, dă posibilitatea formării unei imagini, atât asupra intrigilor care, în mod frecvent, puneau în pericol suveranitatea imperiului, cât și asupra mijloacelor folosite de agenții săi loiali pentru a-i îndepărta pe cei ce atentau la

¹⁹ Structura internă a regimentului original de *excubitori* este necunoscută. Se știe că era o unitate de cavalerie și că avea ofițeri numiți *scriboni*. Istoricul Warren Treadgold speculează că au îndeplinit un rol similar cu cavaleria regulate decurions, comandantul trupelor de 30 de oameni fiecare, dar John B. Bury a sugerat că *scribones*, deși asociat cu *excubitores*, a rămas un corp separat. Bury, John B. (1911). *Sistemul administrativ imperial al secolului al IX-lea: cu un text revizuit al Kletorologion din Philotheos*. Londra, Regatul Unit: Oxford University Press.

siguranța statului, persoane care dețineau înalte demnități la curte. De asemenea, ilustrează metodele prin care au fost descoperite comploturile și anihilați complotiștii.

Serviciul de informații în ținuturile de graniță și în teritoriile inamice

Mulțumită funcționării normale a poștei și a serviciului de mesageri și informatori ai *agentes*, guvernul imperial primea foarte rapid informațiile necesare. Dar, atunci când tulburările aveau loc lângă graniță și era necesară contracararea lor rapidă, aceste măsuri nu erau suficiente. Supravegherea ținuturilor de frontieră a fost încredințată unui corp de gardă special, numit *akritai*²⁰, compus din cei mai buni soldați. Sarcinile lor erau: să fie în continuă alertă; să împiedice pătrunderea spionilor și agenților secreți ai inamicului pe teritoriul Imperiului Bizantin; să culeagă informații de orice fel despre dușman și să le transmită în capitală.

Pentru a obține aceste informații, ei spionau găzile dușmane, le hărțuiau, întreprindeau raiduri în teritoriul inamic și luau prizonieri pentru a afla cât mai multe date despre planurile vecinilor ostili imperiului.

„Akritai”-i trebuiau să fie întreprinzători și curajoși, și să se miște foarte repede. Ei erau amplasați în posturi fixe de-a lungul frontierei și comunicau între ei prin semnale optice, persoana însărcinată cu semnalizarea fiind înlocuită din două în două săptămâni. Informații obținute de *akritai* și de spionii bizantini din teritoriile inamice erau transmise urgent în capitală, prin mesagerii care foloseau poșta imperială. Dar, când frontiera dintre califatul arab și Bizanț a fost mutată în provincia Cilicia, această metodă s-a dovedit necorespunzătoare. Frecvențele invazii ale emirilor arabi în teritoriile imperiului i-au forțat pe bizantini să-și reorganizeze serviciul de informații din Asia Mică.

Pentru a intra cât mai curând posibil în posesia informațiilor despre mișcările de la frontieră, bizantinii au introdus un sistem rapid de semnalizare cu foc. Paznicii postați pe dealuri, la distanțe convenabile, semnalizau prin aprinderea focului, știrile ajungând în capitală în decurs de circa o oră.

Pe de o altă parte, bizantinii foloseau serviciile unor persoane din

²⁰ *Akritai* (Greacă: ἀκρίται, singular: *Akritēs*, ἀκρίτης) este un termen folosit în Imperiul Bizantin în secolele IX-XI pentru a desemna unitățile armatei care păzesc granița estică a Imperiului, cu fața către statele musulmane din Orientul Mijlociu. Faptele lor, înfrumusețate, au inspirat „epopeea națională” bizantină a *Digenes Akritas* și ciclul Cântecelor acritice. – <https://ro.istanbulseo.net/wiki/Akritai>, (accesat la 08/08/2021).

țările vecine sau inamice, dispuse să trădeze, cu care făceau anumite aranjamente.

Acestea erau numite *kruptoi philoi* sau *prieteni secreți*. Pentru atragerea simpatiiilor față de cauza bizantină se foloseau o serie întreagă de mijloace, începând cu asigurarea unor avantaje materiale și până la exploatarea unor interese religioase sau nemulțumirea unor înalți funcționari față de guvernele lor.

Despre serviciul de informații militare

Organizarea serviciul de informații militare apare în tratatele de tactică militară atribuite lui Maurikios²¹, rezultă modul în care era organizat²².

Fiecare unitate tactică – fostele legiuni romane numite acum *tagma* – era formată din circa 400 de oameni, împărțiți în companii de câte o sută de soldați, fiecare având plutoane de câte 10 sau 5 luptători. Fiecare *tagmă* cuprindea un număr de cercetași, care mergea în fața unităților și cerceta terenul. Când observau dușmanul, cercetașul trimiteau informația comandantului (comes sau tribunus), care semnaliza ordinele oamenilor săi prin trompetiști. Era o datorie sacră a comandantului unei armate (strategus) să obțină de la cercetași, prin orice mijloace, toate informațiile despre caracterul, resursele, proviziile de apă și locuitorii provinciei pe care o traversa armata sau pe care urmau să o cucerească. Pentru acest scop, el folosea un corp special numit *cursores* sau *trapezitari*, ai cărui membri erau recrutați din cadrul populației din provincia pe care o traversa armata sau de la posturile de frontieră. Acest corp acționa independent și din proprie inițiativă, pregătea ambuscade și captura prizonieri, care trebuiau să furnizeze cât mai multe informații despre inamic. Când rămânea în tabără, acest corp reprezenta garda de flanc a armatei.

Despre obținerea de informații pe cale diplomatică

Informațiile despre diferite popoare, care se găsesc în tratatele de strategie și artă militară, au fost obținute nu numai din practica militară,

²¹ Flavius Mauricius Tiberius Augustus, cunoscut sub numele de Mauriciu/Maurikios, a fost împărat bizantin între 582 și 602. El a fost ultimul membru al dinastiei iustinieniene. <https://artsandculture.google.com/entity/moh7sn?hl=ro>, (accesat la 08/08/2021)

²² *Strategikon* poate să fi fost scrise într – un efort de a codifica militare reformelor aduse de soldat-împărat Maurice.

Tactica lui Leo, în special, a fost foarte inspirată de *Strategikon*. <i> Strategikon </i> de la Maurice – https://ro.other.wiki/wiki/Strategikon_of_Maurice (accesat la 08/08/2021).

ci și prin mijloace diplomatice. Bizanțul era într-o situație foarte dificilă. Granițele apusului nu mai existau, iar pentru a păstra ceea ce se mai putea din partea de răsărit a Imperiului Roman a fost necesar să inițieze relații diplomatice cu vecinii, rivalii și adversarii lor și să se străduiască să afle cât mai multe date despre potențialul lor militar și politic. De aceea, nu este de mirare faptul că ei priveau cu îngrijorare spre stepele cuprinse între Caucaz și Dunăre și au încercat să pătrundă cu ambasadatele lor în interiorul Asiei, până la Volga. Din cauză că puterea militară a imperiului se degrada din ce în ce mai mult, deseori, singurul mijloc de protecție împotriva a noi surprize au fost informațiile obținute pe cale diplomatică.

Această combinație de informații militare și diplomatice a salvat imperiul în cea mai crucială perioadă a existenței sale – secolele VI și VII –, ajutându-l nu numai să iasă din numeroasele crize prin care a trecut în perioada următoare, dar chiar să-și refacă vechea glorie în secolele X și XI.

În capitolul al IV-lea, autorul prezintă Serviciile de informații din Imperiul Arab Musulman.

Acest capitol acoperă *perioada patriarhală și Imperiul Omeiazilor, Imperiul islamic al Abbazinilor, Imperiul Mameluk, precum și o privire asupra activității desfășurată de serviciile secrete arabe în Imperiul Bizantin.*

Despre perioada patriarhală și Imperiul Omayyad

Apariția arabilor și întemeierea la începutul secolului al VI-lea a unui nou imperiu ce își avea originile în deșerturile Arabiei este considerat a fi unul dintre cele mai fascinante fenomene din istoria universală. În anul 570, în orașul Mecca, se năștea cel care avea să devină mai târziu profetul Mahomed. În cursul călătoriilor sale în scop comercial, a avut ocazia să se întâlnească cu păgânismul beduinilor și al comunităților urbane, dar și cu creștinismul și iudaismul, care l-au influențat profund.

În timpul perioadei patriarhale a primilor patru califi, problema organizării și administrării noului stat nu era încă una de actualitate. A fost o perioadă de cuceriri militare, în timpul căreia generalii și șefii de triburi au jucat rolul principal.

Pentru probleme practice ei au apelat la mașina administrativă bizantină sau persană.

Dându-și seama de eficacitatea instituțiilor înființate de bizantini, califi arabi nu numai că le-au păstrat, dar le-au și dezvoltat în propriul lor

folos. Astfel, într-o inovație a califului Muawiya, se poate remarca sursa de inspirație bizantină: pentru a reglementa corespondența oficială dintre califi, viceregi și alți funcționari, Muawiya a creat un gen de registru care trebuia să funcționeze ca o cancelarie de stat ca să prevină falsificarea scrisorilor califilor, acest birou trebuia să facă copii după fiecare document oficial, care urma să fie sigilat înainte de expediere.

Noua poștă de stat arabă putea să transporte rapid și persoane oficiale, iar în cazuri de necesitate chiar și detașamente ale armatei. Califul Walid (705–715) a folosit-o pentru activitățile de construcții, iar Oman al II-lea (717–720) a construit pe drumul Korasan-ului relee speciale (khans). Arabii se sprijineau pe „barid“ și pe operațiunile lor militare.

Prezentarea Imperiului Musulman Abbasid

*Califul Abbas sau Abu-l-Abbas al Saffah (750–754) a deschis o perioadă nouă în istoria arabă, ca fondator al dinastiei abbaside care a domnit, cu intermitențe, din anul 750 până în 1258.*²³

Între cele două dinastii, amayyadă și abbasidă, există o diferență fundamentală și anume: imperiul omayyad a fost un imperiu arab; conducătorii lui nu au reușit să dea un caracter universal religiei lor, fapt ce s-a dovedit a fi fatal. Imperiul abbasid a fost un imperiu musulman, în care toți care au acceptat credința profetului erau egali, indiferent de rasă.

De asemenea, s-a mutat și centrul puterii politice. El nu mai era în Siria, ci în Iran și Persia, Damascul nu mai era capitala imperiului, ci Bagdadul, acest oraș a fost construit de Al-Mausur (754–775), fratele și succesorul lui Abbas, adevăratul fondator al Imperiului Abbasid. El a condus ca un monarh absolut și nu a ezitat niciodată să înăbușe orice fel de acțiuni neloiale noii dinastii. Șiiții, care inițial l-au sprijinit pe Abbas, au constatat, prea târziu însă, că noii califi erau, ca și predecesorii lor, surzi la orice revendicări.

În timpul perioadei abbasiale, poșta de stat a cunoscut o mare dezvoltare, constituind o trăsătură de bază a guvernării. Istoricii arabi îl numesc

²³ Dinastia abbasidă era descendentă din familia lui Abbas, unchiul profetului Muhammad, din clanul hașemiților koreișiți din Mecca. Primii califi din această dinastie au pus bazele unei societăți coerente din punct de vedere religios și economic. Instituțiile statale, juridice, administrative și militare ale califatului foloseau numai limba arabă care a devenit, astfel, limba oficială, limba de comunicare și limba de cultură a popoarelor musulmane – Philip K. Hitti. *Istoria arabilor*. Traducere, note și index: Irina Vainovski-Mihai. București: Editura All, 2008.

pe *califul Harun-Al-Rashid (786–809)*²⁴ ca fiind cel care a reorganizat pe noi baze serviciul poștal (barid).

Barid-ul era condus de un șef de poștă, numit Sahib-al-Barid. Releele poștale numite „Sikka“ erau amplasate la distanțe între 12 și 24 km, descrierea detaliată a tuturor rețelelor poștale fiind păstrate la oficiile poștale din Bagdad. Acestea indicau nu numai stațiile sau releele poștale, dar și distanțele dintre ele, putând fi consultate atât de oficialități, cât și de negustori, călători și pelerini la locurile sfinte de la Mecca și Medina. Drumurile poștale legau Bagdadul de cele mai îndepărtate puncte ale imperiului.

Cel mai cunoscut drum, important în special pentru relațiile comerciale cu Orientul Îndepărtat, a fost așa-numitul drum Korasan, care lega Bagdadul cu orașele de frontieră de pe Sâr-Daria și granițele Chinei. Califii se îngrijeau nu numai de releele de poștă, dar și de confortul și securitatea pelerinilor. În acest scop au fost ridicate nenumărate caravanseraiuri prevăzute cu fântâni și rezervoare de apă. Datorită importanței obținerii rapide de informații despre situația de dincolo de frontieră, s-au înființat stații de poștă în imediata apropiere a acestora.

În afară de agenții secreți ai sistemului poștal, califii aveau în serviciul lor un mare număr de spioni și informatori.

Al-Mansur, cel mai fără scrupule conducător abbasid, a recrutat în rețeaua sa de spionaj comercianți și negustori ambulanți, care, pentru a-și vinde marfa, contactau la domiciliu numeroși cetățeni fără ca aceștia să-și dea seama că adevăratul scop al vizitei putea să fie cel de a-i spiona. De asemenea, avea în solda sa călători care acționau ca detectivi. Acești agenți erau împuterniciți cu supravegherea persoanelor oficiale și a funcționarilor din capitală, chiar și a vizirului. Se pare că ei erau subordonați unui director special numit *Khaibar*, care era independent de șeful poștei. Această funcție era încredințată de obicei eunucilor sau emirilor, cărora califii le acordau o încredere deosebită.

Poliția arabă era o altă instituție importantă a guvernului. Șeful ei era în același timp și șeful gărzii regale și era numit de vizir. El era răspunzător

²⁴ Hārūn al-Rashīd, integral Hārūn al-Rashīd ibn Muḥammad al-Mahdī ibn al-Manṣūr al-‘Abbāsī, (născut în februarie 766 / martie 763, Rayy, Iran – decedat la 24 martie 809, Tūs), al cincilea calif al ‘Abbāsīd dinastia (786–809), care a condus Islamul la zenitul imperiului său cu un lux în Bagdad memorializat în *The Thousand and One Nights (The Arabian Nights Entertainment)*. <https://www.britannica.com/biography/Harun-al-Rashid> (accesat la 10/08/2021).

pentru ordinea și siguranța publică în capitală și în provincii. Puterile sale erau mai mari decât cele ale cadiului (judecător), putând să acționeze chiar la o simplă suspiciune și amenința cu pedeapsa înainte ca dovada vinovăției să fi fost evidentă. Ca regulă generală, în directa sa jurisdicție cădeau doar clasele inferioare și cei suspecți de încălcarea legii.

În fiecare oraș mare există o secție de poliție al cărei șef (muhtasib) era numit, de către calif sau vizir, dintre cetățenii de vază ai orașului. Avea rang militar și pe lângă sarcinile de polițist îndeplinea și pe cele de magistrat.

Un alt mijloc de obținere rapidă a informațiilor îl constituiau porumbeii voiajori. În timpul războiului cu sectanții revoluționari, din anul 927, viitorul vizir Ibn Muglah a postat un om în orașul Anbar cu 50 de porumbei, de unde informațiile trebuiau transmise la Bagdad la intervale regulate de timp. Dar chiar și acest mod de transmitere era nesatisfăcător. Deci, Muglah a înființat o stație de poștă pentru primirea porumbeilor la Aqarquf compusă din 100 de oameni și 100 de porumbei, care trebuiau să ducă informații din oră în oră.

Despre importanța dată serviciilor de informații se găsesc dovezi interesante în tratatul asupra artei guvernării scris de Nazam al-Mulk, vizirul sultanului Malik Shah (1073–1092).

Serviciile de informații din Imperiul Mameluc

La sfârșitul perioadei abbaside, conducătorii Egiptului au devenit tot mai dependenți de garda lor, compusă din sclavi eliberați de origine turcă și cumană, denumiți mameluci. În cele din urmă, în 1250, mamelucul Aybak a devenit conducătorul titular și fondatorul dinastiei mamelucilor.²⁵

După 10 ani de lupte intestinale, la conducerea dinastiei a venit mamelucul Baybars (1260–1277), care a inițiat o eră nouă în dezvoltarea Egiptului și Siriei, fiind considerat cel mai mare conducător mameluc și întemeietorul de drept al dinastiei acestora. El a reorganizat armata, a reconstruit

²⁵ Perioada Abbasida este considerată o epocă de aur pentru Islam. Califii abasizi au sponsorizat mari artiști și oameni de știință și au fost traduse în arabă mari texte medicale, astronomice și științifice din perioada clasică din Grecia și Roma, salvându-le de pierderea lor. Între 1261 și 1517, califii abasizi supraviețuitori au trăit sub stăpânirea mamelucilor în Egipt, având un control mai mult sau mai puțin asupra chestiunilor religioase, având în același timp puțină sau deloc putere politică. Ultimul calif Abbasid, Al-Mutawakkil III, ar fi predat titlul sultanului otoman Selim <https://www.greelane.com/ro/umanistic%C4%83/istorie-%C8%99i-cultur%C4%83/what-was-the-abbasid-caliphate-195293> (accesat la 10/08/2021).

flota și a întărit fortărețele din Siria. Contribuția sa cea mai importantă adusă la administrarea imperiului a fost refacerea vechiului sistem de informații arab bazat pe un serviciu poștaș regulat.

În tratatul „Al Tarif” asupra guvernării și statului, scris de al – Oman în 1348, acesta furnizează detalii despre reînființarea de către Baybars a poștei de stat. După ce și-a întărit suveranitatea asupra Egiptului și Siriei, până la Eufrat, Baybars a reorganizat noile provincii și a numit un prefect, un vizir și un secretar de stat pentru Damasc.

Poșta era mijlocul prin care sultanul își trimitea poruncile în toate colțurile imperiului; rechema emirii și trimitea reprezentanți diplomatici; era informat despre pericolul unor mișcări subversive, fiind de o importanță capitală pentru luarea hotărârilor de către șeful statului.

Curierii erau dintre susținătorii sultanului, persoane corespunzătoare pentru asemenea sarcini confidențiale, numiți „baridi”. Aceștia trăiau în „Citadela” din Cairo, fiind gata oricând să îndeplinească poruncile sultanului. Ei purtau o placă de argint pe sub un fular lung galben care flutura în vânt, putând fi astfel recunoscuți de la mare distanță. Relele de poștă erau prevăzute cu cai și alte facilități necesare curierilor. Acest serviciu de informații funcționa foarte bine, un mesaj din Damasc putând să ajungă la Cairo în cel mult 4 zile, iar în cazuri de urgență maximă chiar în două zile.

Deși serviciul poștal era destul de rapid, Baybars era interesat să primească informațiile și mai repede, în cazul vreunei stări de urgență. Deci el a reînființat poșta cu porumbei călători. Pentru a completa aceste două servicii de informații, sultanul a introdus semnalizarea optică, ce avea înainte de toate un caracter militar.

Succesorii lui Baybars au continuat politica acestuia, folosind și aducând îmbunătățiri sistemului poștal. În timpul domniei lui Al-Malin-Al-Nasir-Muhammad (1309–1340) s-a întărit puterea sultanului. El a desființat funcția de „vizir”, acordând puteri depline secretarului de stat. Acest transfer de puteri administrative din mâna vizirului în ce a secretarului de stat, care nu era un „*om de arme*”, ci un intelectual versat în tradițiile birocratice, a fost, în multe cazuri, benefic pentru exercitarea controlului asupra imperiului.

Conducerea poștei de stat se afla în mâinile secretarului de stat, care a făcut unele modificări în procedura de trimitere a curierilor și de prezentare a mesajelor lor sultanului. Secretarul de stat elibera curierilor un document de identitate și un ordin scris al sultanului, prin care erau

împuterniciți să folosească transportul prin poștă, specificându-se, în același timp, și numărul de cai pe care-i puteau folosi.

Numele curierului, scopul misiunii sale și ora plecării erau consemnate într-un registru special, păstrat la cancelarie. Primirea mesagerului de către sultan era mult mai solemnă. Secretarul de stat prezenta și citea mesajul în prezenta altor curieri. Devenise un obicei ca mesagerii sosiți în timpul nopții să nu intre în oraș decât dimineața, când erau introduși la sultan.

Pe lângă funcția de transmitere a informațiilor, poșta mai avea încă o sarcină care nu avea nimic comun cu transmiterea de informații, și anume transportul zăpezii de la Damasc la Cairo, necesară pentru răcirea băuturilor sultanului. *Aceasta arată că poșta era socotită o instituție care îndeplinea toate nevoile și capriciile sultanului.*

Cap. al V-lea este dedicat Serviciilor de informații din Imperiul Mongol, în acest capitol se prezintă serviciile de informații mongole în timpul lui Genghis Khan și al succesorilor săi.

Surpriza apariției pe scena lumii și a expansiunii Imperiului Mongol poate fi considerată un rezultat al ignoranței puterilor europene, ca urmare a limitelor geografice, probabil obiective, ale avanposturilor informative către Orientul Îndepărtat. Din acest spațiu geografic, în Europa au ajuns doar zvonuri liniștitoare, potrivit cărora acolo ar exista un regat imens, condus de un om drept și sfânt, prieten al creștinătății. O mai bună și eficientă dezinformare nici că se putea.

Acest conducător foarte puternic, care întemeia un nou imperiu, a fost *Temujin, proclamat în anul 1206 ca împărat sub numele de Genghis Khan (n.n. Cel puternic și drept).*

După încheierea organizării armatei și administrației, Genghis Khan a considerat că se poate trece la noi campanii de cuceriri. În anii următori acesta și-a extins granițele imperiului de la Marea Chinei până la Marea Caspică și Marea Roșie.

Primul lui deziderat a fost să întărească armata. A ales sistemul decimal în organizarea armatei cu unități de zece, o sută și o mie de războinici. Cele nouăzeci și cinci de batalioane de o mie de oameni, fiecare conduse de oameni credincioși, au fost completate de garda imperială-bagaturii-zece mii de bărbați puternici. Geniul său militar i-a îndreptat pe oamenii din triburile nomade spre o armata formidabilă, disciplinată și determinată, pregătită pentru noile cuceriri.

După terminarea organizării armatei mongole și a administrației, susținut de conducerile clanurilor „oamenilor pădurii” și de uiguri, Genghis Khan era pregătit pentru noi cuceriri. A atacat *regatul Tangutilor (Hsi-Hsia)*, oameni de origine tibetana. Aceștia au acceptat să platească tribut mongolilor. Genghis Khan s-a mulțumit cu acest act de supunere deoarece scopul lui principal era să cucerească partea de nord a Chinei, controlată de dinastia Chin. Campania împotriva dinastiei Chin a început în 1211. Genghis Khan a dovedit încă o dată că este un talentat conducător militar. Împartindu-și armata, a atacat în mai multe locuri în același timp și armata sa a penetrat Marele Zid la un moment când dușmanul nu se aștepta la un atac.

Mongolii au ocupat nordul regiunii Peking, capturând herghelia imperială. Khitanii din sudul Mancuriei s-au revoltat și s-au supus lui Genghis Khan. În 1214, împăratul dinastiei Chin a semnat tratatul de pace care a durat până în 1215. Nordul Chinei și Mongolia au devenit părți integrate imperiului lui Genghis Khan. Mai mult, Khan avea de asemenea la dispoziția lui un corp de ingineri ai armatei chineze și câțiva servitori chinezi bine antrenați. Inginerii chinezi i-au ajutat pe mongoli să construiască mașini de război pentru cucerirea orașelor forficatate, o armată și arme pe care până atunci mongolii nu le aveau.

După cucerirea imperiului Chin, Genghis Khan a distrus regatul Kara-Khitailor în Turkestan, pe atunci condus de Kuchlug, fiul ultimului han Naiman, acesta din urmă fiind învins anterior. Genghis Khan a întreținut relațiile bune cu acesta, de foarte multe ori deconectându-l la curtea sa, ascultând ore în șir informațiile oferite de Kuchlug, și subsumând cât de importante sunt experiențele lor comune pentru atingerea planurilor sale. Kuchlug i-a oferit gratis orice informație de care avea nevoie deoarece vedea în regimul Genghis Khan strict realizarea conexiunii cu lumea îndepărtată, acest lucru atragând cu sine și mai mult profit pentru negoțul lor.

Pe lângă aceștia Genghis Khan va trimite spioni în ținuturile inamice pe care dorea să le supună, încercând să obțină orice informație posibilă despre puterea militară a națiunilor vecine și ale rivalilor lor din clasele conducătoare, pe care diplomația sa ar putea-o exploata pentru a-și slăbi inamicul. Numeroase cete de cercetași precedau armatele principale testând terenul, observând mișcările părții adverse și raportând cartierelor generale orice informație obținută.

Genghis Khan dorea să obțină informații strategice nu doar despre

China și Imperiul Kwarizmiam, dar și despre țările ce urmau țelului său imediat, care puteau fi atacate după axele deja planificate pentru a fi cucerite sau poate doar prin succesorii săi. Acest lucru este ilustrat de faptul ca el a trimis o armată expediționară de 300 000 de oameni condusă de Subotai și Jebe dincolo de țărmul Nordic al Marii Caspice. Cu toate acestea, Genghis Khan era conștient de faptul că un conducător trebuie să fie foarte bine informat despre situația din țările cucerite și că trebuie să fie în permanent contact nu doar cu generalii săi și cu armatele lor dar și ținutul său de baștină. În conformitate cu acest important obiectiv organizarea unor stații de poștă călare (jami) de-a lungul drumurilor imperiale principale a devenit o sarcină majoră a imperiului mongol.

Succesorii lui Genghis Khan au continuat să țină cont de serviciul de poștă, serviciu care stătea la baza celui mai puternic serviciu de intelligence. Curând după ascensiunea sa, Ogodai a emis două decrete, în 1229 și în 1232, privind serviciile oferite de curieri. El ar fi ordonat ca toate cele obținute din provincii să fie utilizate pentru a plăti costurile armatelor locale și pentru a promova îmbunătățirea comunicațiilor poștale. Kublai a fost însă cel care a adus organizarea serviciului de poștă la o asemenea perfecțiune care i-a impresionat profund pe contemporanii săi și este încă recunoscută de istorici ca o achiziție deosebită. Menționăm că sunt foarte multe documente ce ilustrează originea și funcționarea serviciului de poștă și importanța sa pentru administrația statului în timpul perioadei imperiului mongolilor.

Marco Polo a fost cel care a completat imaginea serviciului poștal mongol. El a fost primul care a descris rezidențele hanului în toate provinciile și care purtau numele acestora.

Știm de la Marco Polo că pe lângă serviciul de poștă calare Kublai a introdus și *serviciul de informații prin „alergători”*. Aceștia trebuiau să-i aducă hanului fructe și legume proaspete de la o distanță de 10 zile. La fiecare stație de alergători este numit un cleric care trebuie să înregistreze ziua și ora sosirii mesagerului și momentul plecării sale către următoarea stație. Alergătorii erau scutiți de taxe și erau plătiți de han, iar ca inspectori speciali trebuiau să viziteze stațiile în fiecare lună pentru a verifica cum alți alergători și-au îndeplinit sarcinile.

Capitolul al VI-lea se referă la Serviciile de Informații din Statul Moscovit (Rus), care acoperă o perioadă de circa 300 de ani, de la cucerirea

Rusiei de către mongoli (sec. XIII) până la vremea țarului Ivan al IV-lea (sec. XVI).²⁶

Servicii de informații în cnezatul Moscovei

Tot în acest capitol sunt prezentate informații despre *Rusia sub stăpânirea mongolă – Ascensiunea politică a marilor cneji ai Moscovei – Reformele lui Ivan al III-lea – Introducerea poștei de stat după modelele mongole; organizarea sa – Herberstein și von Staden despre serviciul de informații moscovit – Reorganizarea serviciului poștal de către Ivan al IV-lea – Tratatamentul ambasadurilor străine – Opricinicii și poliția secretă.*

După ce cnezatele ruse au fost cucerite în cele din urmă, hanii mongoli au numit cneji și mari cneji prin emiterea unui document special numit iarlic, care conținea enumerarea birurilor ce trebuiau colectate de la fiecare cnezat și fie expediate, fie aduse hanului. Birurile se calculau potrivit recensământului populației făcut de funcționari mongoli. Atât cnejii, cât și marele cneaz întreprindeau frecvent călătoria lungă și periculoasă de la Hoarda lui Batu la Marele Han din Karakorum. Carpini ne spune că Mihail I, cneaz de Cernigov, și însoțitorul său boierul Fiodor, au fost omorâți de Batu pentru că, din motive religioase, au refuzat să se închine idolului lui Genghis-Han, refuzul lor fiind considerat un semn de neloialitate politică. Incidentul s-a petrecut în septembrie 1246 și ambii bărbați au fost sanctificați de Biserica Rusă.

Întrebarea dacă mongolii și-au extins sistemul de poștă și mesageri în toate teritoriile rusești cucerite nu a primit încă un răspuns satisfăcător. Există multe indicii că ceva similar a existat în Rusia în perioada kieveană. Cronicile menționează frecvent obligația de a oferi călăuze, căruțe, cai și alte utilități pentru solii cnejilor. Autoritățile comunelor erau responsabile pentru furnizarea acestor servicii de către populație. În K'voprosu, pag. 23–29, I. Ia. Gurland, a adunat suficiente dovezi din cronici și alte documente pentru a arăta că cnejii trimiteau mesageri marelui cneaz și altor cneji și că au existat comunicări între capitalele cnezatelor. Desigur, aceasta nu înseamnă că a existat un sistem de poștă regulat cu stații de stațafetă.

Este destul de probabil ca mongolii să se fi mulțumit cu acest tip de

²⁶ Sursa: traducere și prelucrare *Origins of Intelligence Services*, Francis Dvornik, Rutgers University Press, New Jersey, 1974.

sistem de comunicații, făcându-i pe cneji responsabili de funcționarea sa pentru utilizarea propriilor soli și ofițeri.

După eliberarea de jugul mongol, care a fost facilitată de dezintegrația lentă a Hoardei de Aur în câteva hanate, *marele cneaz al Moscovei a reușit să accelereze unificarea cu celelalte cnezate rusești. Principiul unității religioase a întregii Rusii a fost de ajutor în această privință, după transferul către Moscova a demnității kievene. Ideea reunificării ținuturilor rusești i-a condus pe Vasili al II-lea, Ivan al III-lea, Vasili al III-lea și Ivan al IV-lea la anexarea nemiloasă a cnezatelor independente, în lupta victorioasă cu Tver și cu republicile Novgorod și Pskov.*

Odată cu creșterea puterii politice a marilor cneji moscoviți, până și sistemul politic rus a cunoscut o transformare lentă. Trăsăturile democratice ale sistemului politic în perioada kieveană au dispărut în timpul ocupației mongole; cele mai remarcabile au fost adunările populare (vece) care împărțeau cu cnejii unele puteri administrative și militare. Regimul autocratic avea nevoie în primul rând de o armată bună și, în această privință, cnejii moscoviți au urmat modelul mongol. Mongolii le îngăduiseră să-și păstreze doar suitele, așa că marii cneji au adăugat acestora bărbați legați prin serviciul militar și le-au numit, după moda mongolă, dvor (curte). După eliberarea de mongoli, cnejii și-au păstrat dvor militară, dar și încorporarea generală în armată introdusă de mongoli. Armata le era împărțită în cinci divizii, la fel ca armata mongolă, și au fost adoptate tactici și arme militare mongole. Reorganizarea armatei moscovite după model mongol a dat noilor autocrați o forță militară considerabilă, pe care conducătorii occidentali contemporani nu au putut s-o egaleze.

Modificările în administrarea Moscovei au urmat frecvent modelul mongol. Marii cneji au păstrat sistemul mongol de biruri cu care populația se obișnuise și care s-a dovedit eficient. Justiția era administrată în așezări de împuterniciții lor, iar în zonele rurale de conducători numiți de marele cneaz, care erau însărcinați cu administrația generală a așezărilor și a districtelor rurale. Li se permitea să păstreze o parte din taxele judiciare și să se „hrănească” din zonele pe care le conduceau. Pe lângă administrarea de către funcționari ai statului, în Moscova exista un sistem feudal căruia se supuneau domeniile marilor cneji, boierilor și Bisericii.

*Despre domnia lui Ivan al III-lea cel Mare*²⁷

Noul regim autocratic avea nevoie de comunicații bune pe întregul său teritoriu vast, pentru a obține informații rapide despre situația în ținuturile cucerite și pentru accelerarea ordinelor marelui cneaz către reprezentanții săi locali. Ivan al III-lea a înțeles bine această necesitate și de aceea nu numai că a folosit ceea ce mai rămăsese din vechiul sistem de comunicații rus, ci l-a reorganizat în conformitate cu sistemul mongol și l-a extins în tot cnezatul său. Taxa de jam, introdusă de mongoli, a fost, de asemenea, reorganizată. În loc ca poporul să furnizeze cai și căruțe, trebuia să plătească o taxă numită jamskija dengi care urma să fie achitată chiar și de cei care fuseseră scutiți de impozite.

După cucerirea definitivă a Novgorodului (1478) și încorporarea teritoriilor fostei republici, Ivan al III-lea a înțeles că Moscova *avea nevoie de un serviciu de comunicații rapid cu orașul anexat, unde exista pericolul real al unei revolte a locuitorilor nemulțumiți, care își pierduseră atât libertatea, cât și poziția importantă în răsărit. Singurul mijloc era înființarea unei poște cu stațefete, bine dotate cu cai, pentru ca mesagerii să aducă informații sau să ducă ordine de la noul stăpân.* Stațiile poștale, *jami*, au fost ridicate pe tot drumul și existența lor este amintită într-un document de călătorie dat de Ivan al III-lea în 1489 solului său, Jurig Trachaniot, un învățat grec aflat în serviciul Moscovei, citat de G. Alef. În 1485, Ivan al III-lea a anexat Republica Tver și a construit stații jam pe tot traseul de la Tver la Moscova. În 1493, în conflictele cu Pskov, același sistem de poștă a fost extins până la frontiera Pskov; orașul a fost anexat de Vasile al III-lea în 1510. Pskov și Novgorod trebuiau să observe situația din Lituania și Polonia și să informeze Moscova despre evenimentele din țările respective. În jurul anului 1501, *jami* au fost ridicate pe drumul Mojajsk către nou-cuceritele ținuturi lituaniene, mai întâi prin Kazena și apoi până la Dorogobuž. Un document

²⁷ A. Thevet, „Cosmographic Universelle”. Paris, 1575 – http://macedonia.kroraina.com/en/fdois/fdois_ill.htm#20, (accesat la 12/08/2021).

Este menționat în documente din anul 1450 ca mare cneaz, coregent al tatălui său. A fost un om de stat remarcabil, cu aptitudini politice și diplomatice ieșite din comun. În timpul cărmuirii acestuia s-a definitivat formarea nucleului teritorial al statului Rus centralizat, fiind alipite statului Rus cnezatele Iaroslavl (1463), Rostov (1474), Republica feudală Novgorod (1478). După războaiele din anii 1487–1494 și 1500–1503 cu marele cneaz Lituanian, Ivan al III-lea a alipit către Moscova o serie de pământuri slave de la est de Moscova: Cernigov, Novgorod-Severskii [Cerepnin L.V., *Formarea Statului centralizat Rus în sec. XIV-XV*, Moscova, 1960 .

din 1504 menționează că stații similare au fost construite pe drumul de la Moscova la Kaluga pe cursul mijlociu al râului Oka, iar mai târziu până la Vorotinsk.

Din documentele menționate mai sus se mai poate afla că drumurile poștale erau plasate sub îngrijirea unor supraveghetori.

Aceste drumuri erau foarte importante pentru Ivan al III-lea din cauza conflictului militar cu Lituania. Dar și Hanatul Mongol din Kazan necesita observarea atentă. La scurt timp după 1490, Ivan a construit stații de poștă spre Murom, de unde era ușor de ajuns la Nijni Novgorod pe Oka.

O idee modernă – crearea unui sistem poștal cu stații de ștafetă și o realizare importantă

În capitală, funcționari speciali erau însărcinați cu scrierea documentelor de călătorie și ținerea evidenței numărului de pasageri ce luau parte la misiuni oficiale. Funcționarii estimau numărul de cai, de telegi și de bărci necesare pentru misiuni și calculau cantitățile de hrană și de furaje necesare la fiecare stație. În privința solilor din alte țări, funcționarii erau instruiți să le respecte obiceiurile alimentare deoarece nu se putea oferi carne de porc mongolilor și nici alcool musulmanilor. Documentele necesare, scrise în numele marelui cneaz, erau înmânate supraveghetorului sau pristavului care primea instrucțiuni precise despre călăuzirea misiunilor, el obținea permisele pentru a călători prin provincii și avea autoritatea de a solicita provizii suplimentare. Întrucât erau familiarizați cu obiceiurile popoarelor străine, pristavii erau trimiși uneori ei înșiși ca soli.

Administrarea poștei era organizată după sistemul mongol, așa cum demonstrează denumirile rusești ale funcționarilor săi. Șeful poștei se numea jamčik, supraveghetorul podurilor mostovčik, inspectorul drumurilor dorožnik, iar cel care se ocupa de transportul fluvial lodejščik; colegul său care supraveghea porturile poberežnik, iar șeful stațiilor poștale jurtci.

Rușii au fost astfel prima națiune europeană care a stabilit un serviciu de stat poștal regulat, ceva nemaiauzit în vestul Europei, unde informațiile despre cnezatul Moscovei și regimul său erau foarte puține. Din fericire, există o importantă sursă istorică din această perioadă, scrisă de baronul Sigismund von Herberstein, care a mers de două ori la Moscova ca trimis al împăraților Maximilian și Carol al V-lea, *Rerum Muscovitarum*²⁸.

²⁸ *Rerum Muscovitarum Commentarii, Note despre Moscoviți*, cunoscute și sub numele de *Note despre Rusia*, a fost universal recunoscută ca fiind cea mai importantă lucrare

Comentarii publicate prima dată la Viena în 1549, a fost cea dintâi descriere a noului stat și a apărut în câteva ediții în latină, germană și italiană. Europa Occidentală a aflat în principal din descrierea lui Herberstein detaliile interesante despre Rusia și despre poșta ei.

Descriind funcționarea poștei, el este conștient de faptul că ceva similar a existat în Roma imperială, pentru că, vorbind despre stațiile de poștă din cnezat, Herberstein folosește termeni latini, referindu-se la mesageri ca veredarii, care înseamnă „mesager rapid”. „Cneazul”, spune el, „are rute poștale către toate părțile țării sale, spre locuri diferite și cu suficienți cai. Când un mesager oficial este trimis undeva, el capătă un cal fără întârziere. Mai mult, are dreptul să-și aleagă calul pe care-l dorește.” Stațiile aveau probabil mulți cai, pentru că, potrivit lui Herberstein, atunci când mersese de la Novgorod la Moscova, jamčik, sau șeful poștei, îi oferea să aleagă dintre treizeci, patruzeci și chiar cincizeci de cai, deși el și suita lui aveau nevoie doar de doisprezece. Atât mesagerii cât și solii călăreau cu viteza cea mai mare; în cazul în care caii lor oboseau sau se accidentau, erau abandonați și se rechiziționau alții de la oricine de pe drum sau din orice așezare. Proprietarii animalelor erau despăgubiți de stat pentru pierderile suferite. Jamčik avea datoria să găsească animalele abandonate și să le îngrijească în jami.

Datorită acestei organizări perfecte a poștei de stat, unul dintre slujitorii lui Herberstein a reușit să meargă de la Novgorod la Moscova în șaptezeci și două de ore, ceea ce înseamnă că a străbătut în medie 214 kilometri în fiecare zi, timp de trei zile succesive. O astfel de realizare nu era posibilă în țările Europei apusene din perioada aceea. Există indicii că viteze și mai mari puteau fi atinse de poșta din cnezatul Moscovei în situații de urgență, așa cum menționează alte descrieri făcute de soli și călători străini.

Interesul lui Ivan al IV-lea pentru construirea de noi drumuri poștale se explică prin politica sa. El dorea să intensifice relațiile comerciale cu Anglia, iar descoperirea rutei Mării Albe de către englezi a necesitat extinderea de jami în nord, pentru a-i ajuta pe negustorii englezi ale căror

istorică și etnografică de la începutul secolului al XVI-lea. Rusia. Este o relatare a aristocratului german baronul Sigismund von Herberstein (1486–1566) despre cele două misiuni diplomatice ale sale în Rusia.

A fost trimis de împăratul austriac habsburgic Maximilian I, în 1517, și de arhiducele Ferdinand, în 1526, pentru a negocia o soluționare a păcii între regele Sigismund I al Poloniei (1467–1548) și țarul rus, Vasily III (1479–1533). <https://www.ucd.ie/readingeast/essay7.html>, (accesat la 11/08/2021).

mărfuri erau binevenite în Moscova și care și-au extins activitățile comerciale chiar și pe teritoriul hanatelor din Kazan și Astrahan controlat de marele cneaz.

Rușii îi tratau pe soli similar cu bizantinii și arabii. Principiul era de a obține cât mai multe informații de la ei și, în același timp, de a-i împiedica să vadă în Moscova ceea ce statul dorea să le ascundă. Pristavul care l-a însoțit pe unul dintre soli a fost foarte bine descris de ambasadorul olandez Brederode care a spus despre el că se prefăcea că era un maestru de ceremonii, dar în realitate era o iscoadă.

Toate actele referitoare la relațiile cu o țară străină și toate rapoartele făcute de ambasade erau copiate în volume și păstrate în prikazul ambasadelor. Cea dintâi colecție de acest fel datează din primii ani de domnie ai lui Ivan al III-lea și conține documente referitoare la relațiile cu Lituania, Hoarda de Aur și împăratul german.

Știm puțin despre activitățile iamicikilor și ale subordonaților lor, decât doar că aveau responsabilitatea de a menține buna organizare a poștei. În mod firesc însă, marii cneji se așteptau din partea lor la aceleași servicii ca și haniii mongoli, și anume informații despre atitudinea populației, urmărirea cu atenție a funcționarilor, denunțarea oricăror atitudini suspecte ale celor aflați în poziții înalte și alte rapoarte similare. Această instituție le-a permis marilor cneji să-i supravegheze pe boieri și să impună respect pentru autoritatea pe care o aveau asupra cnezatelor anexate de Marele cnezat al Moscovei.

Înainte de domnia lui Ivan al IV-lea, nu găsim nicio informație despre crearea unei poliții secrete care să mențină ordinea în interior. Toate clasele erau legate de servirea statului. Cneji și boierii și-a pierdut fostele privilegii și a devenit slujitori ai țarului. Încercările de a rezista acestui regim nou au fost extreme îndeosebi în timpul lui Ivan al IV-lea, dar el a spulberat opoziția printr-o lovitură violentă îndreptată împotriva cnejiilor și a vechilor familii boierești, prin crearea unei noi clase de opricinici, bărbați complet devotați țarului și aleși de el (1565). Opricinicii, recrutați din rândul dvorjane și micilor nobili, au fost instalați pe moșiile ereditare ale vechilor familii boierești din partea centrală a Marelui cnezat al Moscovei, ai căror foști proprietari au fost fie exterminați fără milă, fie strămutați în teritoriile nou-anexate de la granițele statului. *Această măsură opresivă a necesitat crearea la curte a unui corp de gardă specială, sau poliție politică, pentru a combate tentativele de trădare.*

Aceste schimbări brutale au introdus astfel o domnie a terorii care a durat douăzeci de ani; așa a fost introdusă în Rusia poliția secretă, care a continuat să funcționeze în diverse feluri în timpul țărilor.

Imitarea sistemului mongol a accelerat această dezvoltare și marele merit îi revine lui Ivan al III-lea, care i-a înțeles avantajele și a folosit experiențele de secole acumulate de alte popoare din Răsărit și pe care le moșteniseră mongolii. De asemenea, el a înțeles importanța unui bun serviciu de informații pentru o conducere centralizată – a fost primul conducător european care a dovedit o astfel de înțelepciune și abilitate în conducerea statului. Din fericire, domnia acestui conducător înzestrat este acum mai înțeleasă de istorici. În cartea sa, Ivan the Great of Moscow, J. L. I. Fennell le-a descris cărturarilor apuseni capacitatea de om de stat a lui Ivan al III-lea, un domnitor care merită mai multă atenție și pentru realizările sale în progresul economic și social.

Concluzii

Referitor la această carte se poate aprecia că necesitatea, importanța și utilitatea structurilor informative este relevantă din primele momente ale apariției statului ca formă de organizare și conducere a societății omenști. Activitatea de culegere de informații este confirmată în primele scrieri cunoscute: Biblia, Vechiul Testament, Poemele Homerice (Iliada și Odiseea), în scrierile indiene sau chineze, apoi în cele egiptene, persane, grecești și romane. Apariția structurilor informative secrete și deci a activității lor specifice – spionajul și contraspionajul – a fost legată de identificarea unor valori și interese specifice fiecărui stat antic și în primul rând starea de securitate, exprimată prin apărarea teritoriilor și prevenirea revoltelor împotriva puterii, respectiv prezervarea puterii. Aceste valori au fost protejate și apărate, atât prin forța fizică, cât și prin forța inteligenței umane, scop în care au fost create, de timpuriu organisme specializate, cu un statut corespunzător, care a prevăzut competențe, obligații și responsabilități precise.

Bibliografie:

- [1] N. J. E. Austin, N. B. Rankov, 1995. *Exploratio: Military and Political Intelligence in the Roman World from the Second Punic War to the Battle of Adrianople*, London.

- [2] A. R. Birley, 2008. *Hadrian to the Antonines*, în *CAH*, 11.
- [3] B. Campbell, 2006. *The Roman Army. 31 B.C. – 337 A.D.*, London – New York.
- [4] M. Clauss, 1973. *Untersuchungen zu den principales des römischen Heeres von Augustus bis Diocletian. Cornicularii, speculatores, frumentarii*, Bochum.
- [5] J. Coulston, 2001. *Transport and Travel on the Coloumn of Trajan*, în *Travel and Geography in the Roman Empire*, London – New York.
- [6] R. W. Davies, 1976. *Singulares and Roman Britain*, în *Britannia*, 7.
- [7] A. von Domaszewski, 1967. *Die Rangordnung des römischen Heeres*, Koln – Graz.
- [8] M. Bunson, 2002. *Encyclopedia of The Roman Empire*, ediție revizuită, New York.
- [9] P. Faure, 2003. *Les Centurions Frumentaires et le Commandment des Castra Peregrina*, în *Mélanges de l'Ecole française de Rome, Antiquité*, 115.
- [10] A. Goldsworthy, 2003. *The Complete Roman Army*, London.
- [11] B. W. Jones, 1992. *The Emperor Domitian*, London-New York-Routledge.
- [12] J. C. Mann, 1988. *The Castra Peregrina and the „peregrini”*, în *ZPE*, 74.
- [13] J. C. Mann, 1988a. *The Organization of Frumentarii*, în *ZPE*, 74.
- [14] R. Paribeni, 1905. *Dei Milites Frumentarii dell' Approvvigionamento della Corte Imperiale*, în *Röm Mitt*, 20.
- [15] S. Pribac, 1996. *Despre frumentari în Dacia Romană*, în *BCSS*, 2.
- [16] Philip K. Hitti, 2008. *Istoria arabilor*. Traducere, note și index: Irina Vainovski-Mihai. București: Editura All.

Surse internet:

- [17] ***, *The Thousand and One Nights (The Arabian Nights Entertainment)*. <https://www.britannica.com/biography/Harun-al-Rashid> (accesat la 10/08/2021).
- [18] ***, *Rerum Moscoviticarum Commentarii, Note despre Moscoviți*, cunoscute și sub numele de *Note despre Rusia* <https://www.ucd.ie/readingeast/essay7.html>, (accesat la 11/08/2021). Cernigov, Novgorod-Severskii [Cerepnin L.V., *Formarea Statului centralizat Rus în sec. XIV-XV*], Moscova, 1960.

Sursa: traducere și prelucrare *Origins of Intelligence Services*, Francis Dvornik, Rutgers University Press, New Jersey, 1974.